

Ертаев М.А. *

социология ғ. к., доцент. ОҚМА, Шымкент, Қазақстан
**ЕҢБЕККЕ ЖАҢАША ҚАТЫНАСТЫҢ ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ
ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ БІРЛІГІНІҢ
ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Автор корреспондент: m.ertaev17@gmail.com

Түйін: Мақалада еңбекке деген жаңа көзқарастың ұлттық-жалпыадамзаттық құндылық мәселелері қарастырылады, бұл қоғамдық өмірде белгілі материалдық-экономикалық, мәдени-рухани, саяси-идеологиялық факторлардың жиынтығы екендігі талданды. Еңбек жалпыадамзаттық құндылықтар сипатында, тарихи тәжірибе барысында ұзақ жылдар бойы қалыптасады, еңбек әрекеті барысында ол дамып, жетіліп, нығаяды. Еңбек жалпыадамзаттық құндылықтар сипатында, тарихи тәжірибе барысында ұзақ жылдар бойы қалыптасып, еңбек белсенділігі барысында жетіліп байып, нығайып отырады. Ол адамзат игілігі үшін қызмет еткенде ғана құндылыққа айналады. Қазақстан республикасының тәуелсіз дамуы барысында жұмысшылардың өз еңбектерін сүюі, ардақтауы, өмірінің мазмұнына айналдыруына және оған ықыласымен берілгендігіне байланысты екендігін атап өткен жөн. Ол адамзат игілігіне қызмет еткенде ғана құнды болады. Қазақстан Республикасының жаңа еңбек қатынастарын дамыту барысында жұмысшылардың өз жұмысына деген сүйіспеншілігі, құрметі, адалдығы, қоғамдық тәжірибенің нәтижесі екендігіне жанжақты салыстырмалы талдау жасалды.

Кілт сөздер: Құндылық-философиялық-әлеуметтанулық ұғым, құндылық – әлеуметтік тәжірибенің нәтижесі, еңбекті құрметтеу, қоғамдық тәжірибенің нәтижесі.

Кіріспе. Құндылық - философиялық - социологиялық түсінік. Ол жалпылама адамгершілік түсініктер қатарына жатады. Адамзаттың ұлы ғұламалары барлық кезендерде бұл түсініктің маңызын тереңірек түсіндіруге және оның өзіндік табиғаты мен ерекшеліктерін білуге ұмтылып отырған. Құндылықтың басқа да философиялық түсініктерден айырмашылығы бұл жерде қажеттілік пен кездейсоқтықтың объективтілігі оның жеке адам, тап, қоғам үшін маңызын нақты және дұрыс бейнелеуінде. Сонымен бірге, заттар мен құбылыстар бірігіп олардың жеке адам, тап, қоғам үшін маңызы артқан сайын құндылық түсінігінің маңызы да тереңдей түседі. Қорыта айтқанда құндылық, бір жағынан, табиғи құбылыстар мен процестердің, заттардың, адамдардың мақсатқа сәйкес әрекетінің шеңберіне ілініп, белгілі бір әлеуметтік мазмұнға ие болуына байланысты өзінен-өзі бейтарап жатса да пайдаға асырылуы, қажетке жаратылуы, сөйтіп қоғамдық игіліктерге айналуы. Демек, құндылық әлеуметтік практиканың нәтижесі ретінде субъект пен объектінің арасындағы байланыстан туындайды. Ал, мұның өзі оның табиғатын ашып көрсетуге негіз болады.

Теориялық талдау. Құндылық қоғамдағы структуралық – құрылымдық элементтерімен (таптар, әлеуметтік топтар, ұлттар) тығыз байланысты. Яғни, бір тап игілік ретінде бағалайтын заттың келесі таптық әлеуметтік позициясын бейнелейтін құбылыстар бірінші орынға қойылып дәріптеледі. Демек, дүниеге көзқарастың аксиологиялық-мәнділік қасиеттеріне оның мазмұнына елеулі роль атқаратын мұраттар мен мақсаттар, адамгершілік нормалары және т.с. сияқтылар кіреді. Өйткені, олар адамдардың іс-әрекеті үшін құны болмауы мүмкін. Таптардың дүниеге көзқарасында ең алдымен тап бағыт-бағдар бере отырып, қызметке ұмтылуға серпін туғызады [1.50.]. - бұл табиғи қоғамдық өмірде белгілі болатын, адам қадірлейтін, олар үшін тиімді, пайдалы, маңызды табиғи, жеке және әлеуметтік қажеттілікті қанағаттандыруға қызмет ететін, материалдық-экономикалық, мәдени-рухани, саяси-идеологиялық факторлардың жиынтығы болып табылады. Құндылықтардың мәні мазмұнына қарай төмендегідей

классификацияларға ажыратылады:

Адам және адамзат - ең жоғарғы құндылық болып табылады:

- адамзаттың өмір сүруі үшін қажет болған табиғи мүмкіндіктер мен еңбек құралдары және еңбек өнімділігінің бірлігі материалдық өмір құндылықтары деп аталады:

- қоғамның өмірлік белсенділігі үшін қажет адамзаттың дамуы процесінде дүниеге келген әлеуметтік сала мен құрылымдар (семья, ұлт, тап, мемлекет) қоғамдық өмір құндылықтары түсінігімен бейнеленеді:

- адамдардың рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруға қызмет ететін ғылыми білімдер, философиялық, этикалық, эстетикалық идеялар жиынтығын рухани өмірдің құндылықтары деп атайды:

Құндылықтың тағы да бір ерекшелігі, ол тарихи тәжірибе үдерісінде ұзақ жылдар бойы сыннан өтіп, адамзат өз тәжірибесінде оның маңыздылығына, мәнділігіне сенім артқаннан кейін ғана жалпыадамзаттық мазмұнға ие болады. Құндылықтар заттар мен құбылыстардың барлығын оның жеке адам мен қоғам үшін маңызын объективті негізде көрсетсе, оларды түсіну мен сезіну субъективті мазмұнға ие болады. Бірақ жеке адам, қауым және қоғам игіліктері бірігіп, олардың арасындағы қарама-қарсылықтар жойылған сайын адамдардың өмірінде жалпыадамзаттық құндылықтардың мәні арта түседі. Сол себепті қоғамымыздың нарықтық қатынастар кезеңінде құндылықтарды жаңаша бағалауға, жалпыадамзаттық құндылықтарды сақтауға ерекше мән беріліп отырғандығы жай емес.

Қазақстан дамуының өзіне тән жолы, оның түп негіздерінің бірі жалпыадамзаттық құндылықтарды қадірлеу болып отыр. Халқымыздың әділеттілігі, теңдігі, тату көршілік пен достығының негізгі тамыры ғасырлар бойы сақталып отырғаны белгілі. Қазіргі кезеңнің негізгі мақсаттарының бірі осы дәстүрлерді қайта жаңғырту, оларға жаңа мазмұн мен мағына беру, заманымызға тыныштық, мәдениет және ұждан еркіндігі, әрбір адамды кемелді етіп өсіруге мүмкін болған жағдайларды әзірлеуде болып отыр. Қазақстан республикасының тәуелсіздікке қол жеткізуі, дүниежүзілік өркениетке, жалпыадамзаттық құндылықтарға деген сенімді қалыптастырды. Ендігі біздің мақсатымыз, сол құндылықтармен бұл қоғамның нақты қоғамдық даму сатыларын байланыстылық пен бірбүтіндікте қарастыра отырып, құндылықтардың нәрін сіңіру мүмкіндігіне қол жеткізуіміз керек.

Жалпыадамзаттық құндылық дегенде қоғамдық даму үшін ерекше маңызға ие болған құндылықтарды түсіну керек. Бұл құндылықтарды қоғамның дамуы процесінде барлық халықтар жасаған. Жалпыадамзаттық құндылықтарды уақыт пен кеңістікте шектеп болмайды. Жалпыадамзаттық құндылықтар адамның еңбек белсенділігінде дүниеге келетін және нақты өмірде белгілі болатын үдеріс.

Адамзат көптеген ғасырлар бойы көздің қарашығындай сақтап келген құндылықтардың маңызы мен қадірі өте жоғары. Міне осындай көпшілікке белгілі және түсінікті болған төмендегідей қорытынды шығарамыз: Адамзат жасаған құндылықтарды сақтамай, оларға сүйенбей қазіргі қоғамымыз бастан кешіріп отырған қиыншылықтардан құтыла алмаймыз. Мұны Қазақстан Республикасының елбасы Н.Ә.Назарбаев: Қазіргі заманғы дүниенің тәжірибесі кейбір дәстүрлік құрылымдар қазіргі өркениеттің арнасына етене жалғасатынын сенімді түрде көрсетіп отыр. Тәжірибесіз жаңашышдықтың да болуы мүмкін емес. Нақты осы дәстүр адамның жоғалып кетпеуіне өз тұрмысының сипатына қазіргі дүниенің күрт өзгерістеріне бейімдеуге мүмкіндік береді [2.10.] деп атап өтеді.

Бұл құндылықтардың жеке адам мен қоғам өміріндегі орны мен ролін зерттеу ең алдымен қоғамды гуманитарландыру, халықтар, ұлттар, мемлекеттер арасындағы қарама-қайшылықтарды саналы түрде шешу, дүние жүзі халықтарын үрейге үндеп отырған соғыс пен бейбітшілік, экологиялық апат, жұқпалы аурулар (СПИД), қазіргі күндегі эпиджағдай (КОВИД) басқа да проблемаларды шешуге қызмет етеді. Құндылық өз мәніне қарағанда адамдар, әлеуметтік топтар, мемлекеттер, ұлттар және халықтар арасында саяси-идеялық және этникалық келіспеушіліктердің күшеюін жоюға қаратылған болу керек. Құндылық

адамзаттың дүниені тануы мен игеруінде, өзін сол қоғамның мүшесі екендігін сезінуінде, өмірдің мазмұнын түсінуде ерекше құрал болып қызмет етеді.

Құндылықтар адамның діни, ұлттық, тілдік, тарихи, мәдени, этикалық және құқықтық көзқарастарының жиынтығы. Белгілі бір қоғамның әлеуметтік тәртібі, жеке адамның қадірі, этикалық және праволық тәжірибесі жеке адамның қоғам мен адамдар алдындағы борышы мен жауапкершілігі құндылықтар критерийімен өлшенеді. Құндылық түсінігі мәдениет, цивилизация түсініктерімен ажырамас байланыста. Олардың арасындағы жалпылық және өзіне тән ерекшеліктерін атап өту қажет. Себебі, бұл түсініктердің арасында жалпылама жақтары көп болғандықтан оларды бір негізде деп қарауға болмайды.

Құндылық түсінігінің пайда болуы көне грек елінде мәдени дәстүрлердің және қоғамның идеялық негіздерінің ыдырауы мен қадірсізденуіне байланысты болған. Афина демократиясының құлауы Сократты Құндылық деген не? деген сұрау қоюға мәжбүр еткен. Көне дәуір мен орта ғасыр философиясына құндылық түсінігіне реалдылық, ақиқат, болмыс түсініктері қосылған. Құндылық бұл қоғамдық-тарихи түсінік, яғни өтпелі кезеңдердің өзгеруі мен қабілет қарымының дамуы нәтижесінде қалыптасып, мазмұны кеңейіп отырады.

Құндылықтар заттар мен құбылыстарды ғана емес, сонымен бірге, адамның қатынастарының жеке адам мен қоғам үшін маңызын да өз ішіне алады. Бейбітшілік, әлеумет пен әлеуметтілік, әділеттілік, еңбексүйгіштік, сияқты жапыадамзаттық қасиеттер де құндылықтар болып табылады.

Нарықтық қатынастардың қалыптасуы кезеңінде болса әрбір адамның қауіп-қатерсіз, өмір сүруі, әлеуметтік жағынан қорғалуы, қолайлы еңбекпен қамтамасыз етілуі, сонымен бірге, ұлттық, жеке еркіндіктің қадір-қасиетімен қамтамасыз етілуі де жалпыадамзаттық құндылықтар арасында ерекше орынға ие болуда.

Нәтижелер мен талқылау. Көп ғасырлық тарихымыз дәлелдеп отырғанындай қазақ халқы жаңадан өзіміздің ұлттық сипатымызды дәлелдейтін алдыңғы қатарлы зиялыларымыз тарапынан жасалатын және ең маңыздысы -бүкіл адамзатқа қажетті құндылықтарымыз дүниеге келеді.

Құндылықтардың ең маңызды жағы - адам белсенділігінің өзі, жалпы еңбек белсенділігі, құндылығы болып табылады. Адамның кәсібі, білімі мен біліктілігі, интеллектуалдық әлеуеті, дүниеге көзқарасы және оның құндылықтарға қатынасы өзіне тән негізде қалыптасады және дамиды. Жоғарыда атап өткеніміздей, жалпы құндылық түсінігі адамның еңбек белсенділігі үшін қажетті, пайда келтіретін заттар мен құбылыстар сипатында дүниеге келген. Еңбек-құндылық ретінде қоғамдық міндеттерді атқара отырып, ең алдымен адамның қажеттіліктерін қанағаттандырудың, өзін-өзі белгілі студия құралы болып табылады. Екіншіден, еңбек құндылығы қоғамдық игілік жасау міндетімен байланысты. Үшіншіден, белсенді еңбектің мәні, яғни қоғамды нығайту және дамыту функцияларымен белгіленеді. Төртіншіден, еңбек құндылығы жеке адамды интеллекті жетілдірушісі ретінде белгілі болады. Бесіншіден, еркін шығармашылық еңбек талап етіледі. Сонымен еңбек құндылығының жоғарғы білімділік сипаты адамзат жаратылысының объективті мазмұнын бейнеледі.

Еңбек қоғам үшін барлық қоғамдарға да жоғарғы құндылық болып есептелген. Субъект үшін болса, еңбек құндылығы белгілі бір қоғамдық-экономикалық жағдайға байланысты. Қоғамның даму тенденциясы, мазмұны еңбекті құндылық сипатында қалыптасуына мүмкіндік жасайды. Егер адам өзінің еңбек белсенділігі нәтижелерінен пайда көрмесе, ол еңбек өз қадір-қасиетін жоғалта бастайды. Еңбектің қадірсізденуі еңбек етушілер үшін өз мазмұнын жоғалтады, себебі құндылық қоғамдық саладан тіршілік ету түріне айналады. Тек қана жеке қажеттілікті (тұтыну саласында) қанағаттандыру үшін ғана қызмет етеді. Яғни қандай жағдай да да ақша табу, байлықты арттыру адам өмірінің мазмұнына айналып қалады. Осы жағдайдан келіп еңбексүйгіштік ақылсыздық сипатында бағалана бастайды. Еңбектің қадірі, құндылығы қоғамдық - саяси құрылыстың қандай

екендігіне тікелей байланысты деп айтуға болады. Бірақ белгілі қоғамдық жағдай еңбек бесенділігін жүзеге асырады. Адам әлеуметтік субъект болса, сол қоғамдық қатынаста еңбек етеді.

Қазақстан Республикасының тәуелсіз дамуының стратегиялық бағдарламаларының жасалуы, өзіне тән болған нарықтық қатынастардың қалыптасуының барысы - құндылықтар үшін жағдайлар жасайды деп сенеміз.

Еңбектің адам өміріндегі орны мен ролі, өмірлік құндылық және қоғамның қажеттілігі туралы айтқанда, еңбектің өмірлік құндылық сипатын қалыптастыруда жұмыссыздықты, оны тоқтату жолдарын жасау қажет екендігін ерекше атап өтуіміз керек. Жұмыссыздық бұл еңбектен жатсынудың нәтижесі. Жұмыссыздықтың экономикалық емес, керісінше әлеуметтік-рухани жағдайларының нәтижелеріне көбірек көңіл бөлу қажет. Жұмысын жоғалту әлеуметтік-психологиялық жағынан жеке адамға, семьяға және қоғамға қауіпті. Зерттеулер көрсеткендей, жұмыссыз қалған адам өзінде не болып жатқандығын сезінбейді. Алғашқы уақыттарда ол жұмысынан айырылып, қиын жағдайда қалғанын соншалық қауіпті деп есептемейді. Бұл үдеріс орта есеппен бір аптаға дейін болады. Екіншіден, жұмысын жоғалтқан адам, өз жұмысына жаман қатынаста болады. Келешек жоспарларын жасай бастайды. Бұл үдеріс бірнеше аптаға созылады. Екіншіден, бірте-бірте тынышсыздық пен қорқыныш басталады. Ол қысқа уақытты демалыстан шаршайды, ақшасы бітеді. Отбасы, тұрмыстарында тәртіпсіздік басталады. Өзіне бірнеше айлар бойы жұмыс іздей бастайды. Төртіншіден, жұмыссыздыққа көндіге бастайды. Бірақ тұрмыс дәрежесі төмендейді. Барлық күндер бір-біріне ұқсаған болып, ол үшін мереке немесе демалыс күндерінің айырмашылығы болмайды. Жұмыссыз адам үшін коммуникациялық құралдар (әлеуметтік желілер) сыртқы дүниемен байланыс және информацияның негізі болып қалады.

Жұмыссыздық - еңбекке жарамды халықтың еңбектерге өмірлік құндылықтарды табу мүмкіндіктеріне тосқауыл жасайды. Жұмыссыздық дүние жүзінің барлық жерлеріндегі негізгі күрделі болып отыр.

Адам өмірінде құндылық сипатында еңбектің орындайтын функциялары төмендегідей: - еңбек ең алдымен теңдіктің негізі. Еңбек арқылы адамдар түрлі топтарға бөлінеді: - еңбек адамдар арасындағы қатынастарды байытады: - еңбек міндетті белсенділіктің негізгі көзі. Көпшілік адамдар өз еңбектерімен мақсатқа қаратылған қызмет процесін ұйымдастырады: - еңбек адамның кәсіптік шеберлігі мен шығармашылық қабілеттерінің дамуына жағдайлар жасайды. Бұл үдеріс адамның қабілеттерінің мақтанш ету, өзіне сену және өз қауіпсіздігі үшін сезімдерінің асуына мүмкіндік береді: - еңбек-уақыт өлшемі. Өз жұмысын жақтырмайтындар да мұның жағымды фактор екендігін ерекше атап өтеді: - еңбек мақсатқа қаратылған белсенділіктің негізі. Ол адамды дүниемен және басқа адамдармен байланыстырады. Жұмыс орнын жоғалтқан адам жәрдемсіз, ыңғайсыз жағдайда болады: - еңбек адам өмірі құралдарының үстінен бақылаушы және табыс табу негізі болып табылады.

Еңбек пен күнделік өмірдің басқа жақтары арасында айырмашылық болуы мүмкін емес. Адамдар өз өмірлерін еңбек ететін және зейнет жасындағы деп екіге бөледі. Дем алу, күндер, апталар, айлар, жылдар сияқты жұмыс ритмдеріне бөлінеді. Жеке адам тіршілік жасайтын орындар мынадай функцияларға бөлінеді. Олар жұмыс орны, үйі, дем алу орны. Ол еңбек уақытын қалай өткізуді ұйымдастырады. Немесе басқа адамдармен қатынас жасаудың негізгі қайнар көзі. Сөйтіп, еңбек адамның құндылығы сипатында қалыптасады. Зерттеушілердің дәлелдеуінше, еңбек құндылығы семья құндылығынан кейінгі негізгі құндылық болып табылады. Талдаулар бірінші кезекте семья құндылығы, үшінші және төртінші кезекте материалдық игілік және жақсы тұрмыс құндылығы тұратындығын көрсетеді. Ал семья әсіресе игілік пен жақсы тұрмыспен тығыз байланысты. Семьядағы қатынас еңбектен бос уақыт арқылы жүзеге асады. Сонымен еңбек күрделі және мазмұнына қарай көп аспектілі үдеріс. Еңбектің барлық аспектілерін екі топқа бөлуге

болады. Біріншісі, еңбектің жеке құндылықтармен байланысты жақтарын (еңбектің қызықтылығы, ол жерде жеке адамның өзін көрсету мүмкіндігінің барлығы, шығармашылық білімдерінің жетілуі) біріктіреді. Екіншісі, жалақы, қоршаған орта, еңбек жағдайы, басшының жақсы қатынасы болып табылады.

Қазақстанның нарықтық қатынастары кезінде еңбек қатынастары өзіне тән ерекшеліктерге ие. Еңбек қоғамдық және экономикалық дамудың негізі болып табылады. Бірақ, еңбекке басқаша тұрғыдан қарау да бар. Мысалы, Америка социологтары Х.Бейнон мен Р.Блекберилер жұмысшылардың еңбекке деген қатынасын зерттей отырып, төмендегідей қорытынды жасайды: жұмысшылардың көпшілігі өз жұмыстарын жақтырмайды. Авторлар мұның негізгі себебі еңбек базарында мүмкіндіктердің шектелгендігі жұмысшыларға олардың барлық салалардағы қанағаттануының қамтамасыз етілмегендігін деп көрсетеді. [3.21.]. Мұндай жағдайды қазіргі кезеңде республикамыздың кейбір жерлеріндегі еңбек қатынасында да кездестіру мүмкін. Қазіргі күнде жұмысшылардың өздері үшін құндылық сипатында, өмірдің негізгі мақсаты сипатында бойына сіңгендігін атап өтуге болады.

Әрбір адамды ол кім болса да және дүниеге көзқарасы қандай болмасын оның өз еңбегіне қатынасы болады. Ол еңбегіне мейіріммен қарауы немесе жаман көруі мүмкін. Шаруалар - жерге, балықшы - өзенге, жұмысшы - станокқа, мұғалім - студентіне, дәрігер - ауруға, ғалым - ғылыми теориясының жетістігіне, дүниенің сұлулығы мен үйлесімділігіне сүйсіне қарайды. Еңбектің өмірлік құндылық болып қалыптасуына тыйым салулар, түрмелер ол жердегі азаптар немесе кеңестік қоғамның теріс саясаты кері әсер етті. Мұнымен еңбекшілер еңбектен алшақтана бастады. Еңбекті дұрыс бағалау мен шаруашылық мотивациясына деген сенім жойылды. Яғни, кешегі мұрат тұтқан құндылықтар, бүгін күлкілі сияқты. Мұны ең алдымен, жастар түсінді. Бүгінгі күні олардың басым көпшілігі қызмет көрсету саласында, соның ішінде, әсіресе, терең білім мен белгілі бір мамандықты талап етпейтін түрлерінде еңбек етуге бейім. Олардың арасында еңбектенудің мұндай жеңіл түрі бизнес деп аталады. Біз таратқан анкета сұрақтарына жауап берген оқушылардың Оңтүстік Қазақстан обылысы бойынша 31 пайызы еңбектенудің бизнестік түрін қалаған. Анкета сұрақтарына берілген басқа жауаптардан көрініп тұрғандай, «одан әрі оқығым келмейді» дегеннің өзі, «еңбектенуден» қашқалақтаудың амалы емес, керісінше, еңбектің белгілі біртүрінде, әсіресе, бизнесте табысқа жетудің тиімді жолы ретінде қарастырылады. Бір қызығы оқушылардікі сияқты студент жастардың да бизнеске көзқарастары жылы. Анкета сұрақтарына жауап берген Шымкент қаласындағы жоғары оқу орны студенттерінің 29 проценті оқумен қатар күн көріс үшін кәкір-шүкір сатумен шұғылданатындықтарын жасырмаса, 30 проценттейі университетті бітіргеннен кейін таза бизнеспен айналысқысы келетіндіктерін атап көрсеткен [4.77.].

Біз таңдап алған мақаланың мазмұнын терең талдау мақсатында жастардың кәсіптік бағдар мен отансүйгіштік сезімдеріне ерекше көңіл бөлдік. Мұндай үдеріс Қазақстанның нарықтық қатынастары кезеңіндегі өзіндік ерекшеліктері мен құндылықтарын үйренуге нақты факт материал жинау бағытында жастардың еңбекке қатынас мәселесіне талдау жасауға әрекет жасадық.

Тоталитарлық Кеңес өкіметі кезінде жастарды кәсіпке баулуға және отансүйгіштік сезімге тәрбиелеуге біршама кемшіліктерге жол берілген. Яғни бір жақтама негізде жүзеге асырылғаны белгілі.

Қазақстанның егемендік алуы жоғарыдағы проблемаларды шешуге жаңа қадам басты деп айтуға болады. Мысалы, қазіргі таңда Қазақстанда іскерлік пен меншікке деген әртүрлі қатынас қалыптасты. Нарық заманы туды. Бұл процестер жастардың еңбекке қатынасын түбірімен өзгертті. Соның ішінде кәсіпке деген қызығушылық жаңа форматқа ене бастады. Әсіресе жастар өздерінің таланты мен мүмкіндіктерін тиімді пайдаланатын кәсіпке қызығуы күннен-күнге артып отыр. Бұл қызығулар ең алдымен жастардың материалдық игілікке ұмтылдыруда. Сондықтан жастар қазіргі кезде өздерінің жеке

басының материалдық игілігі мен кәсіп тандауды ұштастыруға ұмтылуда.

Көбінесе жеткіншек ұрпақ болашақ кәсібін тандағанда егеменді Қазақстан Республикасының келешегіне көп үміт артып отыр. Сол себепті мұндай көкейкесті проблемаға немқұрайлы қарамау керек. Яғни кәсіптік бағдар беру жеке адамның ғана мәселесі емес, жалпы мемлекеттік мәселеге айналуы қажет. Әрбір жеткіншек ұрпақтың қызығуын, мүмкіндігі мен қабілетін ескере отырып кәсіп тандаудың жалпы мемлекеттік формасы және бағытын белгілі жүйемен реттеп отыруы келешекте өте үлкен пайда келтіреді деп айтуға болады. Осы мақсатпен еліміздің ғылыми-техникалық дамуына қажетті кадрларды дайындаудың нақты бағдарламасын жасау қажет. Бағдарламаны жасау барысында нарыққа көшу кезеңіндегі көкейкесті проблемаларды бағдарлам ретінде ұстау қажет. Себебі жеке адамның қызығуы мен мемлекеттің диалектикалық бірлікте дамуы есепке алынбаса, біржақтамалы бағдарлама болады. Осы проблемаларды шешуде кәсіптік бағдар берудегі жеке адамның қызығуын (дамыған мемлекеттердің тәжірибесін пайдаланып) нақты материал жинау үшін, социологиялық зерттеу жүргізіп, талдау жасалған қоғамдық пікірлерге көбірек көңіл бөлінуі қажет деп есептейміз.

Кәсіпке қызығушылықты қалыптастыруға тек жанұя мен қоршатын орта тана емес, сонымен қатар жалпы орта білім беретін мектептегі мұғалімдердің, тәрбиешілердің ғылыми және кәсіптік шеберлігі мен оқу бағдарламаларының да маңызы зор.

Ең алдымен жастардың патриоттық (отансүйгіштік) қасиеттеріне, яғни әрбір жастың тәуелсіз халықтың алдындағы борышы мен жауапкершілігіне көбірек көңіл бөлінді. Бұл жастардың ең алдымен кәсіпті тандатанда жеке басының қызығуын ғана емес, мемлекет алдындағы, халқы алдындағы борышын сезінуіне көмектеседі. Қазақстандағы жастардың болашағы, әрбір жеке адамның дамуы мемлекеттің стратегиялық дамуына, даму мүмкіндіктеріне тікелей байланысты екендігін ұғыну. Осы мәселені іс жүзіне асыруда білім беру саласының барлық басқыштарын жетілдіру керек.

66% оқушылар 58 % мұғалімдер пікірінше келешекте жаңа кәсіпті игеруге деген қызығушылық арта түседі деп көрсетеді. Респонденттердің басым көпшілігі жоғары білімді мамандықтардың абыройы жоғары екендігін дәлелдейді. Мысалы: 75 % оқушылар және 83 % студенттер жаңа мамандық игеруде жоғары білімнің қажет екендігін көрсеткен, ал 12 % оқушылар орта арнаулы білімді белгілеген. 72% оқушылар 80% студенттер келешекте жоғары білімді мамандықтар материалдық игіліктер жасаумен рухани даму үшін үлкен маңызға ие болатындығын көрсетеді.

Қоғамның қажеттілігін жастар жақсы түсінетінін ерекше атап өту керек. Себебі жастардың болашақ мамандығында өмірлік позициясының жақсы болуын көздейді. Құқық қорғаушы ұйымның қызметкерлерінің өмірі әрдайым қауіп үстінде. Себебі қазіргі нарыққа өтпелі кезеңде коррупция мен бірлескен қылмыс түрлері күшейіп отырғаны сыр емес. Сол себепті қазірше бұл салада жұмыс істейтін қызметкерлердің жалақысы 1.5-2 есе көп болып отыр. Бұл сала қызметкерлерінің жасырын табысы да аз емес. Осындай себептерге байланысты соңғы кездері техникалық, ауылшаруашылық жоғарғы оқу орындарымен салыстырғанда құқықтану және экономикалық институттар мен университеттерге конкурс өте жотары.

Қорытынды. Жалпы социологиялық зерттеу қорытындысында кәсіптік бағдар жастардың жеке басының мотиві мен қызығуы нарықтық ғылыми-техникалық прогресін қамтамасыз етуі шарт. Себебі табалдырығына аттағалы тұрған 21 ғасырда қазақ халқының қоғамдық дамуында негізгі рольді рухани фактор иемденеді. Міне осы майданда қызмет ететін кадр ауадай қажет. Яғни аймақтың жалпы мәдениеттік ғылыми-техникалық, кәсіби шеберлік деңгейі Қазақстан Республикасы прогресінің негізгі экономикалық, саяси және әлеуметтік тірегі болып табылады [5.20-25.].

Еңбектің өмірлік құндылыққа айналуы адамның рухани қанағаттануымен байланысты. Егер қандай еңбек болса да материалдық игіліктен басқа адамгершілік-рухани жағынан қанағаттандырылмаса, ол еңбектің әлеуметтік маңызының толық құндылыққа айналуын қамтамасыз ете алмайды. Республикамызда ұлттық

құндылықтарды тіктеу, дәстүрлер, еңбек адамның қадір-қасиетін көтеру үшін олардың әлеуметтік жағынан қорғалуы, жалақысының жиі- жиі артуы еңбекке дұрыс және саналы қатынасты қалыптастаруға жақсы әсер етеді. Қазір мұндай қадам педагогтардың мәртебесі туралы заңның жүзеге асырылуы мен жалақыларының өсуі игілікті қадам деп атауға болады.

Еңбек жалпыадамзаттық құндылықтар сипатында, тарихи тәжірибе барысында ұзақ жылдар бойы қалыптасып, еңбек белсенділігі барысында жетіліп байып, нығайып отырады. Ол адамзат игілігі үшін қызмет еткенде ғана құндылыққа айналады. Қазақстан республикасының тәуелсіз дамуы барысында жұмысшылардың өз еңбектерін сүйюі, ардақтауы, өмірінің мазмұнына айналдыруына және оған ықыласымен берілгендігіне байланысты екендігін атап өткен жөн.

Әдебиеттер тізімі:

1. Нұсқабаев О. Мектеп - жас ұрпақты әлеуметтендіру институты. Алматы. Қазақстан, 1997, 50-бет.
2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның болашағы – қоғамның идеялық бірлігінде. Алматы, 1993, 10-бет.
3. Диалектика становления коммунистического труда. Киев. 1978,21-бет.
4. Нұсқабаев О. Мектеп - жас ұрпақты әлеуметтендіру институты. Алматы. Қазақстан, 1997, 77-бет.
5. Ертаев М.А. Еңбек және еңбекке жаңаша қатынастардың әлеуметтік мәні. //Социология ғыл.канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған авторефераты, Түркістан, 2000. 20-25 беттер.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы национально-общечеловеческой ценности нового подхода к труду, анализируется, что это совокупность известных в общественной жизни материально-экономических, культурно-духовных, политико-идеологических факторов. Труд имеет общечеловеческий ценностный характер, формируется на протяжении многих лет в ходе исторического опыта, в ходе трудовой деятельности он развивается, совершенствуется и укрепляется. Труд носит общечеловеческий характер, формируется на протяжении многих лет в ходе исторического опыта, совершенствуется и обогащается в ходе трудовой деятельности. Она становится ценностью только тогда, когда служит на благо человечества. Следует отметить, что в ходе независимого развития Республики Казахстан от работников зависит любовь, уважение, любовь к своему труду, отношение к его содержанию и преданность ему. Он будет ценен только тогда, когда будет служить человеческому благу. Любовь, уважение, преданность работников своей работе в процессе развития новых трудовых отношений в Республике Казахстан.

Ключевые слова: ценность-философско-социологическое понятие, ценность-результат социального опыта, уважение к труду, результат общественного опыта.

Abstract: The article examines the issues of the national and universal value of a new approach to work, analyzes that this is a set of material-economic, cultural-spiritual, political-ideological factors known in public life. Labor has a universal value character, it has been formed over many years in the course of historical experience, it develops, improves and strengthens in the course of labor activity. Labor has a universal character, is formed over many years in the course of historical experience, is improved and enriched in the course of labor activity. It becomes valuable only when it serves for the benefit of humanity. It should be noted that in the course of the independent development of the Republic of Kazakhstan, love, respect, love for their work, attitude to its content and devotion to it depend on workers. It will be valuable only when it serves the human good. Love, respect, dedication of employees to their work in the process.

Keywords: value is a philosophical and sociological concept, value is the result of social experience, respect for work, the result of social experience.